

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือbud

จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

The Southern Medicine Wisdom from An Ancient Document “Nangsue Bud”

in Pattani, Yala and Narathiwat

ขวัญเรือน บุญกอบแก้ว

Kwanruan Boonkobkaew

สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Princess Galyani Vadhana Institute of Cultural Studies, Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand

E-mail: kwanruan.b@psu.ac.th

Received April 22, 2025; Revised May 29, 2025; Accepted June 20, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการศึกษาประวัติต้นฉบับ วรรณลักษณ์ และเรื่องย่อของตำราแพทย์แผนไทย และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือbud ที่พบในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการวิเคราะห์สังเคราะห์เอกสารโบราณที่เป็นตำราแพทย์แผนไทยที่ผ่านการคัดเลือก จำนวน 10 ฉบับ ซึ่งพบในจังหวัดปัตตานี จำนวน 5 ฉบับ จังหวัดนราธิวาส จำนวน 4 ฉบับ และจังหวัดยะลา จำนวน 1 ฉบับ ผลการวิจัยพบว่า

1. การศึกษาวรรณลักษณ์และเรื่องย่อของตำราแพทย์แผนไทยภาคใต้ จากหนังสือbudจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส พบว่า ต้นฉบับส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษบางฉบับมีอายุกว่า 100 ปี เป็นหนังสือbudชาวทั้งหมด อักษรที่ใช้เป็นอักษรปัลลวะ ขอม และไทย ใช้เป็นภาษาไทยกลางไทยภาคใต้ บาลี และขอม ผสมผสานระหว่างบทร้อยแก้ว และร้อยกรอง

2. การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือbud พบว่าตำราแพทย์แผนไทยทั้ง 10 ฉบับ เป็นตำรายาที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทย 9 ภูมิปัญญา ได้แก่ (1) การปรุงยา และการรักษาโรคหลากหลายวิธี (2) การใช้ภาษาถิ่นใต้ (3) การบันทึกตำรับยาหลากหลายประเภทในตำราฉบับเดียวกัน (4) ภูมิปัญญาการใช้เวทมนต์คาถาอาคม และอักขรเลขยันต์ (5) การใช้พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ (6) การใช้ภาพสัญลักษณ์สื่อความหมาย (7) การอ้างอิง

เทพเจ้า เทวดาอารักษ์และพระฤๅษีในการรักษาผู้ป่วย (8) การนำตำรายาโบราณ และตำรายาแก้โรคเกี่ยวกับสตรีมาใช้ประโยชน์ (9) การพึ่งพาตนเองของผู้คนในอดีต

คำสำคัญ: หนังสือбуд; วรรณลักษณ์; ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

Abstract

This research article aimed to study the history, original texts, literature, and synopsis of Thai traditional medicine texts and the wisdom of southern Thai traditional medicine from Bud books found in Pattani, Yala, and Narathiwat provinces. This was qualitative research, which collected data from documents and involved the analysis and synthesis of ancient Thai traditional medicine texts. A total of 10 texts were selected: 5 copies from Pattani province, 4 copies from Narathiwat province, and 1 copy from Yala province. The results of the research were as follows:

1. A study of the literature and synopsis of southern Thai traditional medicine texts found from books in Pattani, Yala, and Narathiwat provinces showed that most original manuscripts were inherited from ancestors, with some being more than 100 years old. All were white books. The script used included Pallava, Khmer, and Thai, with languages such as Central Thai, Southern Thai, Pali, and Khmer. The texts were written in a mix of prose and poetry.

2. The study of Southern Thai traditional medicine wisdom from the Bud book found that all 10 texts were medicine textbooks reflecting Thai traditional medicinal wisdom in 9 areas: (1) preparation of medicine and treatment of various diseases, (2) use of Southern dialect, (3) recording various types of medicinal recipes in the same textbook, (4) wisdom in using magic spells and numerals, (5) use of plant materials, animal materials, and elements, (6) use of symbols to convey meaning, (7) reference to gods, guardian angels, and hermits in treating patients, (8) use of herbal medicine and herbal medicine for treating women's diseases, and (9) self-reliance of people in the past.

Keywords: Bud Books; The Aspect; The wisdom of traditional Thai medicine

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บรรพบุรุษไทยได้มีการนำพืชพรรณสมุนไพรจากธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ทั้งการบริโภคเป็นอาหาร และการสร้างยารักษาโรคสืบต่อกันมา (สุธี เทพสุริวงศ์, 2563) มีผู้รู้ หรือ ปราชญ์ชาวบ้านสาขาแพทย์แผนไทยกว่า 1.7 ล้านคน (สุภาพร วิสุงเร และคณะ, 2563) กล่าวได้ว่า การแพทย์แผนไทยนั้นเป็น

ภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทยที่มีการใช้สืบทอดกันมายาวนาน มีภูมิปัญญาอีกหลากหลายที่อยู่ใกล้ตัวเรา และยังมีใช้อยู่ในชีวิตประจำวันตามชนบท ซึ่งไม่ค่อยมีคนสนใจที่จะนำมาเผยแพร่ แต่เป็นการดูแลรักษา ด้วยภูมิปัญญาของไทยที่ได้ผลเบื้องต้นและยังใช้กันอยู่จนถึงปัจจุบัน (สถาบันการแพทย์แผนไทย, 2554) การแพทย์แผนไทยภาคใต้ เป็นภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทยภาคใต้และไทยมุสลิม ประกอบด้วย ภูมิปัญญาโนราลงครุ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษา มี 2 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมหาสาเหตุการเจ็บป่วย และพิธีกรรมการรำโนราแก้บน ภูมิปัญญาหมองู เป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลายาวนาน ในการรักษาผู้ที่ถูกงูพิษกัดและเกิดเป็นแผลเน่าเปื่อย ภูมิปัญญาหมอบีบหรือหมอนวดภาคใต้ การดูแลสุขภาพพอนามัยมารดาและทารกของชาวไทยมุสลิม หมายถึง การปฏิบัติตามความเชื่อในการดูแลสุขภาพพอนามัยของหญิงวัยเจริญพันธุ์และทารกชาวไทยมุสลิม ขณะตั้งครรภ์ การคลอดและหลังคลอด ภูมิปัญญาโตะปีแด หรือหมอดำแยชาวไทยมุสลิมโตะปีแด คือ หมอดำแย ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์จนหลังคลอด โดยทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้ ปรึกษาแนะนำและช่วยเหลือ

พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ติดกับประเทศมาเลเซีย มีการใช้ภาษา วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปวัฒนธรรมที่แตกต่างจากประชาชนในพื้นที่อื่นของประเทศ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ มีความเป็นเอกลักษณ์ ผ่านรุ่นสู่รุ่นมายาวนาน รวมทั้งภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพทั้งในภาวะปกติและภาวะเจ็บป่วย เช่น การโภชนาการ การผดุงครรภ์ โบราณ การนวด การใช้เวทมนต์และการใช้สมุนไพร (กิตติ สมบัติ, นางพรรณ พิริยานุวงศ์ และ สายยนต์ อาจณรงค์, 2546) การแพทย์พื้นบ้านและภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีอยู่มากมาย (สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ, 2558) มีการค้นพบหนังสือโบราณ หรือหนังสือбуд พินยาบุษราร์ตัน และ รัชการ วิชชุรังศรี (2556) ได้ศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย จากหนังสือбудฉบับนายขวัญทอง จันทรประดิษฐ์ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี พบว่าเป็นตำรายาต่างๆ ที่บันทึกในหนังสือбудขาว และ ชัยวุฒิ พิชะกุล (2556) ได้ศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย จากหนังสือбудฉบับพระอินทร์ทอง วรรณ. โม วัดศรีสุตาจันทร์ (วัดถ้ำ) ตำบลบ้านกลาง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ได้พบภูมิปัญญาหลายประการ เช่น การนำตำรายาทราง ยาแก้โรคเกี่ยวกับสตรีมาใช้ประโยชน์ และการปรุงยา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือбудในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อปริวรรตถอดความ วิเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ความรู้ตามภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน เพื่อการอนุรักษ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คงอยู่สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อการศึกษาประวัติต้นฉบับ วรรณลักษณะ และเรื่องย่อของตำราแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุด ที่พบในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุด ที่พบในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

ความรู้เกี่ยวกับหนังสือชุด

หนังสือชุด เป็นหนังสือสมุดไทยหรือสมุดไทย เป็นเอกสารโบราณที่มีอายุตั้งแต่ 100 ปีขึ้นไป มาจากเปลือกไม้ชนิดต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ทำเป็นกระดาษได้ เช่น ข่อย สลึง ปะรด ปอ ย่านกฤษณา เป็นต้น เป็นหลักฐานที่ทางภาษาและตัวหนังสือในสมัยก่อนซึ่งทำขึ้นด้วยมือหรือสำเร็จได้ด้วยมือหรือสำเร็จได้ด้วยหัตถกรรม (กองแก้ว วีระประจักษ์, 2545; สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2552)

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในหนังสือสมุดไทยที่ถูกบันทึกไว้ส่วนใหญ่เป็นตำรายาเกร็ด และตำรายาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นตำรายาเฉพาะโรค เช่น ตำรายาแก้ไข้ ตำรายาแก้ท้อง ตำรายาแก้ช้ำ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีตำรายาที่เป็นสูตรเฉพาะของบุคคลต่าง ๆ โดยไม่ได้บอกสรรพคุณของยา รวมทั้งอาจเป็นตำรับตำรายาที่ไม่ใช่ของไทย เช่น พระ สมุดตำรายาจีน ตำรายาฝรั่งต่าง ๆ เป็นต้นตำรับตำรายาการแพทย์แผนไทยที่บันทึกลงบนหนังสือสมุดไทยมีทั้งที่เป็น ตำรายาฉบับหลวง ซึ่งมีการตรวจชำระเนื้อความจนถูกต้องดีแล้ว และตำรับตำรายาที่คัดลอกสืบทอดกันมา นอกจากนั้นยังมีตำรับตำรายาการแพทย์ที่ประพันธ์เนื้อหาด้วยสำนวนร้อยกรอง รวมทั้งอาจมีเนื้อหาที่ให้ความรู้เฉพาะทาง เช่น ลักษณะพฤกษชาติ และว่านยาอันมีคุณ ตำราหุงน้ำมันว่านยา ตำราสรรพคุณพรรณยา และตำราดูแลสุขภาพมือเด็กที่จะเกิดโรค เป็นต้น (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2552)

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ความหมายของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย คำว่า “ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย” ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556 หมายความว่า กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือ การส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์ การผดุงครรภ์ การนวดไทยและให้หมายความรวมถึง การเตรียมการผลิตยาแผนไทย และการประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบทอดกันมา

ประเภทของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญา การแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ได้แก่ ตำราการแพทย์แผนไทย ตำรับยาแผนไทย และคัมภีร์แพทย์ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) **ตำราการแพทย์แผนไทย** หมายถึง หลักวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ทั้งที่บันทึกไว้ในสมุดไทย ใบลาน ศิลจารึก หรือวัสดุอื่น หรือมิได้มีการบันทึกกันไว้แต่เป็นการเรียนรู้อาจถ่ายทอดสืบต่อกันมาไม่ว่าด้วยวิธีใด เช่น ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง เป็นต้น

2) **ตำรับยาแผนไทย** คือ สูตรซึ่งระบุกรรมวิธีการผลิตและส่วนประกอบสิ่งปรุงที่มียาแผนไทยรวมอยู่ด้วยไม่ว่า สิ่งปรุงนั้นจะมีรูปลักษณะใด เช่น ตำรับยาในตำราจารึกวัดราชโอรส และตำราพระโอสถพระนารายณ์ เป็นต้น

3) **คัมภีร์แพทย์** คือ องค์ความรู้ หรือทฤษฎีการแพทย์แผนไทย หรือทฤษฎีโรคของการแพทย์แผนไทย อันเป็นความรู้ที่มีการบันทึก ถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยมากจะเป็นคัมภีร์โรคแผนโบราณหลาย ๆ คัมภีร์ มักถูก รวบรวมอยู่ในตำราการแพทย์แผนไทย เช่น คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย คัมภีร์โรคนิทาน และคัมภีร์ธาตุวิภังค์ เป็นต้น

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Study) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. เตรียมการวิจัย

1.1 คัดเลือกหนังสือบทความที่มีความสมบูรณ์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุด จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

1.2 ทำความสะอาดหนังสือบทความ

1.3 สำเนาเอกสารและจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล

2. ดำเนินการวิจัย

2.1 ถ่ายถอดและปริวรรตเอกสารต้นฉบับ โดยรักษารูปอักษรตามที่ปรากฏในเอกสารต้นฉบับและปริวรรตให้เป็นรูปอักษรวิธีในปัจจุบันที่ถูกต้อง จากผู้เชี่ยวชาญทางด้านจารึกศึกษาและทางด้านการแพทย์แผนไทย คือ พท.ป.กัมพล มะลาพิมพ์ (ศศ.ม.จารึกศึกษา)

2.2 รวบรวมตำรับยาที่ได้จากการปริวรรต สรุปข้อมูลตำรับยา ชื่อโรค วิธีการปรุงยา ข้อมูลอื่นๆ ที่ปรากฏในใบลาน เช่น ข้อห้ามในการรักษา พิธีกรรม การตั้งคายบูชาครู คาถา เป็นต้น

2.3 ตรวจสอบความถูกต้องการพิมพ์ข้อมูลการปริวรรตโดยผู้วิจัย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 จัดหมวดหมู่ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุด ประวัติต้นฉบับวรรณลักษณะ เรื่องย่อ และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุด

3.2 ตรวจสอบความถูกต้องข้อมูลโดยผู้เชี่ยวชาญ

3.3 นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงเชิงบริบท (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การแต่งตำราบันทึกหรือคัดลอกตำราแพทย์แผนไทยลงจากหนังสือสมุดของผู้รู้ในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส พบว่า ผู้แต่งหรือผู้สร้างตำราเหล่านี้มักเป็นพระภิกษุหรือหมอฟันบ้านและผู้รู้ในท้องถิ่นที่เป็นชาวบ้านทั่วไปแต่ได้ผ่านการศึกษาล่าเรียนแบบดั้งเดิมจนอ่านออกเขียนได้ และเข้าใจว่าตำรายานำมาบันทึกไว้แล้วแต่ได้ผ่านการทดลองใช้ลองผิดลองถูกจนประจักษ์แจ้งว่าใช้แก้โรคภัยไข้เจ็บได้จริง จึงได้บันทึกเป็นตำรายาสืบทอดต่อ ๆ กัน มาจนปัจจุบันและที่สำคัญตำรายาเหล่านี้ยังเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยของผู้คนในอดีตได้เป็นอย่างดี ซึ่งได้ตกทอดเป็นมรดกทางด้านภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยมาสู่ผู้คนรุ่นปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในด้านต่างๆ ดังนี้

1. การศึกษาประวัติต้นฉบับ วรรณลักษณะ และเรื่องย่อของตำราแพทย์แผนไทย แยกประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็น ได้แก่ ประวัติต้นฉบับ วรรณลักษณะ และเรื่องย่อ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ประวัติต้นฉบับตำราแพทย์แผนไทยประเภทหนังสือสมุด แต่ละฉบับมีประวัติความเป็นมา (ชัยวุฒิ พิชะกุล, 2556) ดังนี้

1.1.1 ตำราแพทย์แผนไทยพบจังหวัดนราธิวาส จำนวน 5 ฉบับ ได้แก่ ฉบับนายเมื่อบกเขาแดง (นธ.1) และตำรายาแก้พิษงู และยาอื่น ๆ ฉบับนายเมื่อบกเขาแดง (นธ.2) ตำรายาฉบับนายสี ทองคุปต์ (นธ.3) ตำรายาฉบับ นายกลุ่ม นวลจันทร์ (นธ.4) และไสยศาสตร์ และตำรายาฉบับนายอ่อน พุนเทพ (นธ.4) ต้นฉบับส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษบางฉบับมีอายุกว่า 100 ปี ซึ่งวัตถุประสงคได้บอกไว้อย่างชัดเจนว่าบันทึกไว้ให้ ลูกหลานไว้ใช้สืบต่อ ๆ ไป

1.1.2 ตำราแพทย์แผนไทยพบจังหวัดปัตตานี จำนวน 4 ฉบับ ได้แก่ ตำรายาฉบับนายขวัญทอง จันทรประดิษฐ์ อำเภอปานาเระ จังหวัดปัตตานี (ปน.1) ตำรายาฉบับวัดพลาณาภาพ ตำบลทุ่งพลา อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี (ปน.2) ตำรายาฉบับพระครูพรหมจริยคุณ วัดหงษาราม ตำบลท่าข้ามอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี (ปน.3) ตำรายาซางและโรคผู้หญิง ฉบับพระอินทร์ทอง วรรณโม วัดศรีสุตาจันทร์ (วัดถ้ำ) ตำบลบ้านกลาง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี (ปน.4) ปัจจุบันต้นฉบับตำราเหล่านี้ได้เก็บรักษาไว้ที่ห้องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ สถาบันทักษิณคดีศึกษา หมู่ที่ 1 บ้านอ่าวทราย ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ต้นฉบับส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และครูบาอาจารย์เพื่อใช้ในการดูแลรักษาสุขภาพของผู้คนในชุมชนที่อยู่อาศัย และเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคมสืบต่อไป

1.1.3 ตำราแพทย์แผนไทยพบจังหวัดยะลา จำนวน 1 ฉบับ คือ ตำรายาฉบับนายเชื้อหนูขุนทะโร อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 44 หมู่ที่ 4 ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ได้มอบให้กับสถาบันคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ต้นฉบับอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ ปัจจุบันตำราฉบับนี้ได้เก็บรักษาไว้ที่ ห้องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ สถาบันทักษิณคดีศึกษา หมู่ที่ 1 บ้านอ่าวทราย ตำบลเกาะยออำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ซึ่งตำราดังกล่าวได้รับการสืบทอดมาจากครูหมอฟันบ้าน

1.2 การศึกษาวรรณลักษณ์ของตำราแพทย์แผนไทยประเภทหนังสือบุต จากการศึกษาทั้ง 10 ฉบับ ได้ทำการศึกษาถึงรูปแบบหนังสือ อักษรและภาษา ลักษณะคำประพันธ์ และอักขรวิธีที่ใช้บันทึกไว้ในหนังสือบุตหรือสมุดข่อยโบราณ มีทั้งที่สมบูรณ์และบางส่วนชำรุดไม่สมบูรณ์ มีการจารหรือบันทึกด้วยอักษรไทยและภาษาไทย ซึ่งมีทั้งภาษาไทยกลางและภาษาไทยถิ่นใต้ บางฉบับสอดแทรกอักษรขอมภาษาบาลีไว้บ้าง ในส่วนที่เป็นคาถาอาคมหรือมนตรา ส่วนคำประพันธ์ที่ใช้มีทั้งคำประพันธ์ร้อยแก้วและร้อยกรองอักขรวิธีที่ใช้บันทึกในตำราแพทย์แผนไทยหรือตำรายา ที่พบในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ส่วนใหญ่จะมีอักขรวิธีใกล้เคียงกับวรรณกรรมอื่นๆ ที่พบในภาคใต้ ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างจากอักขรวิธีของภาคกลางดังรายละเอียดในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงวรรณลักษณ์ของตำราแพทย์แผนไทยประเภทหนังสือบุตจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

จังหวัด	ฉบับที่	รูปแบบหนังสือ				รูปแบบอักษร				ภาษาที่ใช้				ลักษณะวรรณกรรม		
		บุตดำ	บุตขาว	ปัลลวะ	หลังปัลลวะ	มอญ	ทมิฬ	ขอม	ไทย	ไทยกลาง	ไทยภาคใต้	มลายู	บาลี	ขอม	ร้อยแก้ว	ร้อยกรอง
นราธิวาส	1	✓							✓	✓	✓				✓	
	2	✓						✓	✓	✓	✓		✓	✓		
	3	✓							✓	✓	✓				✓	
	4	✓						✓	✓	✓	✓				✓	✓
	5	✓						✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
ปัตตานี	6	✓	✓					✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
	7	✓							✓	✓	✓				✓	
	8	✓							✓	✓	✓				✓	
	9	✓							✓	✓	✓				✓	
ยะลา	10	✓							✓	✓	✓				✓	

1.3 การศึกษาเรื่องย่อของตำราแพทย์แผนไทยประเภทหนังสือบุต จากการศึกษาทั้ง 10 ฉบับนั้น ตำรายาที่ใช้วิจัยในครั้งนี้มีทั้งฉบับที่สมบูรณ์และไม่สมบูรณ์ แต่สามารถนำมาสรุปย่อในแต่ละฉบับทำให้เห็นตำรายาแพทย์แผนไทยมีจำนวนมากมายที่เป็นประโยชน์และทรงคุณค่าในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของผู้คนในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี หากทว่าในปัจจุบันสามารถนำมาทำการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเพื่อประยุกต์ใช้ให้ทันกับโลกสมัยในการรักษาปัจจุบันคงจะเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติได้ไม่น้อย

1.3.1 เรื่องย่อตำรายาฉบับนายเมือง บกเขาแดง (นธ.1) ตำรายาฉบับนายเมือง บกเขาแดง (นธ.1) ต้นฉบับได้กล่าวถึงโรคไข้เหนือ ใช้สาคินาตที่เปลี่ยนแปลงไปตามจำนวนวัน ยาแก้หนักหัวหนักตัว ตาแดงตาเหลือง ยาไข้ตรี ยาไข้เพื่อลม ยาแก้เวียนหัวมัวตา ยาแก้เมื่อย ยาแก้

จุกเสียด ยาแก้ท้อง ยามหาคงคา ยาแก้ริดสีดวง ยาไข นอนไม่หลับ ยาแก้ร้อนภายใน ยาแก้ลูกตายในท้อง ยาแก้สะอึก ยาแก้ซาง ยาโลหิตกำเริด ยาลม บัดคาค ยาแก้งูขบ ยาแก้ผีในท้อง ยาผ่าหัวผี ยาอุดหนอง ยาตาเปื่อย ยาสนับนิต ยาแก้กลาก ยาแก้รูกขาดไม่ออก ยาแก้ลงเลือด ยามูเรียน ยาลองคุณ ยาแก้คุณ ยาแก้ปัสสาวะเป็นเลือด ยาแก้ป่วง ปวดท้องมาน ยาริดสีดวงตา ยาจุกเสียด ยาแก้มะเรียน ยาแก้ไข้สะท้อน ยาไขร้อน ยาครอบไข ยาแก้ไข้แน่นอก ยาไขเพื่อลม ยาแก้ไข้สนับนิตตาแดงตาเหลือง ยาไขแก้ผอมเหลือง ยาแก้ฟุ้งโต ยาแก้เปื่อย ยาแก้กองคชาติตาย ยาองคชาติแข็ง ยาแก้ปวดหัว ยาแก้ฟกช้ำตามข้อ ยาแก้เข็ดเมื่อย ยาแก้ลมจุกเสียด ยาแก้ลมเสียว ยาแก้พอง ยาครอบมะเรียน ยาแก้พองมะเรียน ยาแก้ตกลูก ยาแก้ท้องผูก ยาแก้พิษงู ยาแก้ไข้ร้อน ยาแก้เริ่ม ยากะหรั่งปัสสาวะไม่ออก ยาแก้ สนิบาตกุ่มก้น ยาแก้ราก ยาแก้ไข้ ยาแก้เหม็นข้าว ยาครอบไข ยาบำรุงเลือด ยาปลุกโลหิต ยาแก้สะอึก ยาประจุเลือด ยาแก้เลือดระดู ยาแก้เกิดลูกตก ยาแก้เกิดลูกยาก ยามหาอุตม เป็นต้น

1.3.2 เรื่องย่อตำรายาแก้พิษงูและยาอื่นๆ ฉบับนายเมือง บกเขาแดง (นธ.2) เป็นตำรายาแก้พิษงูและยาอื่น ๆ เล่มนี้ ผู้จารจะกล่าวถึงยาแก้พิษงูมาบางชนิดเท่านั้น งูที่ผู้จารยกมาให้เป็นตัวอย่างมี 2 ชนิด คือ งูไม่มีพิษ ได้แก่ งูดิน งูมีพิษ ได้แก่ งูเห่า งูบองหลา (งู จงอาง) งูกะปะต่างๆ เช่น งูกะปะทองขาว งูกะปะทองแดงและงูพิริ่ง เป็นต้น ผู้จารจะกล่าวอย่าง สรุปว่าตัวยาที่ปรุงแก้พิษงูนี้ “ทุกพันธุ์งูแล” และ “ยาเขียวสรรพพิษงู อะไรๆ ได้ทั้งแพแล ท่าน ให้เอาใบตะเหมก 1 ผักคราด 1 ใบ น้ำนมราชสีห์ 1 มันทู 1 ทองหลางใบหม่น 1 ใบสวนละหง แดง 1 รากลำโพงกาสลัก 1 หญ้าใต้ใบ 1 ผักเสี้ยนผี 1 ผักเสี้ยนดี 1 รากอัญชันดำ 1 สลัดได 1 พริกไทยหนักครึ่งส่วน ยาทั้งนี้ทำแทนไว้ลายเหล้าก็ได้ ลายน้ามะนาวก็ได้ ทารอบปากแผลนั้นแล ถ้าเจ็บปากแผลมีหาย่าย เอาทางโดนด 1 รากปลายกะสาร 1 ฝนน้ามะนาวทารอบปาก แผลแล”

1.3.3 เรื่องย่อตำรายาฉบับนายสี ทองคุปต์ (นธ.3) ตำรายาฉบับนี้กล่าวถึงตำรายาต่าง ๆ ได้แก่ ตำรายาเมาหรือยาแก้เมา ยา แก้ฟกบวม ยาแก้เริ่ม สังคัง ยาแก้การทำคุณไสย ยาแก้เจ็บอก จุกเสียดใต้ซี่โครง จุกเสียดในท้อง ยาแก้ริดสีดวง ยาแก้สะอึก ยาแก้พิษงู ยาแก้โรคลม บวมพอง ยารักษาสตรี ทั้งโรคทั่วไปและเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ ซึ่งผู้แต่งตำรายานี้เป็นโต๊ะปัดัน หรือหมอดำแย จึงให้ความสำคัญกับการ ดูแลรักษาสตรีมีครรภ์เป็นพิเศษ โดยนำเสนอตัวยาหลายขนาน เช่น ระดูขัด ลงเลือด การคลอด ไม่ออก รกติด ลูกตายในท้อง เป็นต้น

1.3.4 เรื่องย่อตำรายาฉบับนายกลุ่ม นวลจันทร์ (นธ.4) กล่าวถึง ตำรายาของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเป็นยาแก้ไข้ แก้คุณไสย แก้เป็นบ้าหรือเสียสติ แก้ผีไม้ผีป่า แก้เห็บเสียว ใช้สนับนิต ผีในอก ผีในท้อง แก้ลม แก้เลือด ริดสีดวง ไข้ซาง ทั้งไข่ออกภายนอก แก้ร้อน แก้ราก แก้กระหาย ยาแก้ถ่ายท้อง เป็นปิด แล้วจึงกล่าวถึงเรื่องยันต์ต่าง ๆ เช่น ยันต์เขียนไว้ปลายเสาตามทิศต่าง ๆ ที่มูมน่าเพื่อป้องกันหนูกิน ข้ายันต์ตรีนิสิงเหเขียนไว้บนปากประตูเรือนป้องกันผีเข้าบ้านยันต์ป้องกันโจรลักขโมย ทรัพย์สิน ยันต์เขียนไว้กลางห้องเก็บข้าวหรือเรือนข้าวจะทำให้มีข้าวกินตลอดไป เป็นต้น แล้วจึงกล่าวถึงช่วงเวลาในการเก็บตัวยาลักษณะความไข้ ตัวยาแก้โรคต่าง ๆ กล่าวถึง คุณพระนอโม

ที่ภาวนาเพื่อการจับใจผู้ร้าย ห้ามสัตว์ร้าย การเข้าหาขุนนาง เจ้าพระยา หักโชตรวน ป้องกัน อาวุธต่างๆ ด้วยการเสกคาถา ทั้งการหายตัวและการป้องกันตัวในการทำสงครามการป้องกันลูกกระสุนกำบังตัวจากมนุษย์ทั้งหลายด้วยการเสกคาถาแล้วผีจะกำบังกาย โดยทำตามที่อาจารย์ สอนไว้ก็สำเร็จประโยชน์ดังกล่าวแล้ว

1.3.5 เรื่องย่อไสยศาสตร์และตำรายาฉบับนายอ่อน พุนเทพ (นธ.5) เนื้อเรื่องของหนังสือฉบับนี้ผู้จารได้ให้สาระสำคัญเกี่ยวกับหัวใจพระคาถา พระพุทธเจ้า 5 พระองค์ หัวใจพระประจำวัน ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ และพระเสาร์ หัวใจพระพรหม หัวใจพระภูมิ ซึ่งแต่ละพระคาถาก็ให้ความสัมฤทธิ์ใน ด้านต่างๆ เช่น ทำเสน่ห์ห่มหึง ป้องกันตัว ทำเสน่ห์ให้พักรัก เมียรักจนวันตาย ไปหาขุนนางท้าว พระยาเมื่อพูดสิ่งใด ขอสิ่งใดก็ได้ดังปรารถนา บางพระคาถาก็ใช้แก้ไขความเป็นความตายให้ สะท้อนกลับไปยังศัตรูได้ บางพระคาถาก็นำมาช่วยเหลือสตรีที่ลูกตายในท้องให้ออกมาได้

1.3.6 เรื่องย่อตำรายาฉบับนายขวัญ ทองจันทร์ประดิษฐ์ (ปน.1) ได้กล่าวถึง ตำรายาที่จะแก้โรคหรืออาการป่วยไข้ต่าง ๆ ไม่น้อยกว่าสี่สิบเอ็ดชนิด ในแต่ละโรคก็อาจมีตัวยารักษาหลายขนานตามอาการของโรค ตั้งแต่โรคไข้สันนิบาตทั้งปวง ยาแก้ลมจุกเสียด ยาดับรากไข้ทั้งปวง ยากวาดซางทั้งปวง ยาแก้ตัว ร้อน ตื่นร้อน เงยหน้าไม่ได้ ยาริดสีดวง ยาทุ้งไข้ ยาแก้เสียงแหบแห้ง ปวดหัว ยาแก้ไข้รากสาด ยาแก้เริ่ม ยาแก้ไข้ป่วงบวม พอง ยาแก้บิด ปวดท้อง ยาแก้เอ็นทั้งปวง ยาแก้พิษงู ยาแก้ประดงทั้งสี่ เป็นต้น และในตำรายาฉบับนี้ยังได้บอกชื่อยาสำคัญและส่วนประกอบว่า มีอะไรบ้าง เช่น ยาแก้ เสียงแหบแห้ง ขนานหนึ่งชื่อว่า “เรไรรอง” มีตัวยา คือ รากส้มกุ้ง 1 ผักส้มป่อย 1 แขน้ำเกลือกิน เสียงออกกระแสงแล ขนานหนึ่งชื่อว่า “ซ่างดำผุด” มีตัวยา คือ ใบมะกล่ำตาช้าง 1 ใบปีบ 1 ชะเอม 1 กระดาษไทยเผาไฟ 1 เทียนดำ 1 ตรีภูก 1 โมก 1 มะสัง 1 พิมเสน 1 ตำเป็นผงนวด ริดสีดวง ขาดหายเสียงคล้ายขึ้นดังเก่า คือเสียงกาเหว่าไฟเพราะนกและขนานหนึ่งชื่อว่า “พุทธ ชิวหา” มีตัวยา คือ ลิ่นทะเล 1 (กระดองหมึก – สัตว์วัตถุ) เปี้ยตัวผู้ โมก 1 มะสัง 1 แก้วเกลบ 1 พริก 1 ชิง 1 โกลูหัวบัว 1 จันทน์หอม 1 กานพลู 1 น้ำประสานทอง 1 ทองคำเปลว ชะเอมทั้ง 2 พิมเสน ตำเป็นผงนวดให้กัด ชุ่มกโหล เสียงก้องดัง เสียงค้องก้องนั่นแล เป็นต้น

1.3.7 เรื่องย่อตำรายาฉบับวัดพลาณภาพ ตำบลทุ่งพลา อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ตำรายาฉบับนี้มีสภาพชำรุดต้นและปลายหนังสือขาดหายไปและบางส่วนของตัวสมุดชำรุดที่พอจะอ่านได้ มีตำรับยา แก้วหอบ ยาแก้มะเร็งยา ยาแก้เจ็บอก ยาแก้มะเร็งยา ยาแก้ตกเลือด ยาแก้เลือดตกใน ยาแก้บิดมวนเป็นเลือด ยาแก้หืดไอ ยาไหม้ผิงไฟ ยาแก้ลูกตายในท้อง ยาให้ มีลูกยาแก้ลม ตื่นตายมือตาย ยาพระอาณนั ยาแก้พยาธิ ยาแก้พองทั้งตัว ยาบาดหอก ดาบยาประสม ยามะย่นเสียด ยามะเร็งไฟ ยาแก้มะเร็งสะอึก ยาแก้มะเร็งลงท้องลง เลือด ยาแก้มะเร็งหอบ ยาแก้รกบางขาด ยาเกิดบุตรง่าย ยาแก้ลูกตายในท้อง ยาแก้รก มือออก ยาล้างเลือด ยาแก้ระดู ยาแก้ฝีไม้ ยานัดฝีทั้งปวง ยามะเร็งนม ยาแก้คุณ ยาแก้ พิษงูเห่า ยาแก้พิษงูกะปะ ยาแก้งูบองขบ ยาปราบงูทั้งปวง

ยาแก้งูขบ ยาแก้งูเขี้ยว ยาแก้คุณ ยาแก้ผีไม้ ยาเกิดง่าย ยาแก้ลมจุกเสียด ยาแก้ท้องท้อ ยาแก้ปวดนิ้ว
ยาแก้ลูกตาย

1.3.8 เรื่องย่อตำรายาฉบับพระครูพรหมจริยคุณ วัดหงษาราม ตำบลท่าข้าม

อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี (ปน.3) มีเรื่องย่อดังนี้ ตำรายา พระครูพรหมจริยคุณ วัดหงษาราม ตำบลท่าข้าม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี กล่าวถึงตำรับยาเลือดเกิดมาแต่หัวใจ ยาแก้ระดู ยาตก เลือดยาดับเลือด ยาแก้ตกเลือด ยาแก้ระดูขัด แก้ริดสีดวงในทวาร ยาริดสีดวงในท้อง แก้สันนิบาต แก้ลม แก้ไอ แก้วิงเวียน ยาเชียวมหาอุดตม ยาแก้ไข้ทั้งปวง ยาเชียวพิกุลทอง แก้ไข้ทั้งปวง ยาแก้ยา แก้มหาคาต ยาน้ำมันกัต ยาแก้เจ็บหัว ยาแก้กินอาหารไม่ได้ ยามหาสันนิบาต ยาแก้อาไป ยาแก้ไข้ร้อน ตัวเจ็บ ผิวน้ำเนื้อ แก้พิษตะเข็บ แมงป่อง พิษงูขบ ยาจักรนารายณ์ ยาแก้สันนิบาต ยาแก้ไข้จับแกวโยธาตุ ยาแก้เตโชธาตุถอย ยาแก้ริดสีดวง ยาแก้ไข้สันนิบาต ยาแก้ไข้เลือด ยาต้มแก้ไข้สันนิบาต แก้ลม จุกเสียด ยาระดูเลือด ยาแก้ตาเปื่อย ยาแก้อุประทุม ยาแก้ไข้เหนือ ยาแก้ไข้แก้ปวดคาต ยาตัด รากไข้ ทั้งปวง ยาแก้รากแกรอน ยาแก้ไข้เชื่อม แก้ไข้ลาดสาตสันนิบาต ยาแก้ไข้ตรีโทษ ยาดับพิษไข้ ทั้งปวง ยาต้มแก้ไข้ทั้งปวง ยาแก้ทราง ยากวาดทราง ยาแก้สารพัดทรางทั้งปวง ยากวาด ทรางแดง ยาแก้ทราง เนื้อยาไฟประลัยกัลป์ ยากวาดแก้ทรางไฟ ยาแก้ท้องขึ้น ยาทรางทั้งปวง ยาแก้ลมจุกอก ยาแก้ไอเสียง แหบแห้ง ยาแก้กลอนเจ็บหลัง ยากลอนแห่งจุกเสียด ยาหลงผัก แก้ริดสีดวงในท้อง ยาแก้พยาธิทั้งปวง ยาริดสีดวงโตตามมือ ตีน เนื้อ หนังแห้ง ยาแก้พอมเหลือง ยาแก้ตามือหนูหนัก ยาแก้หอบ

1.3.9 เรื่องย่อตำรายาฉบับตำรายาทรางและโรคผู้หญิงฉบับพระอินทร์ทอง วรรณโม

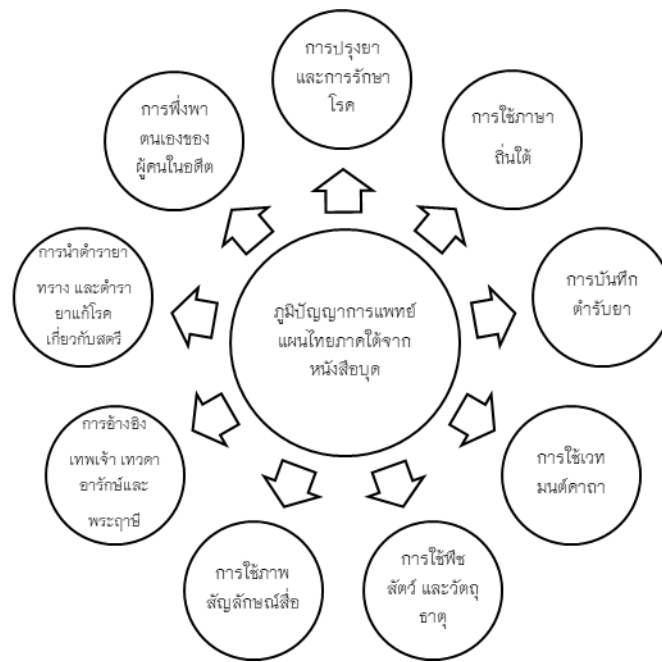
วัดศรี สุตาจันทร์ (วัดฤาษี) ตำบลบ้านกลาง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี (ปน.4) ตำรา กล่าวถึงกำเนิดของโรคทรางที่เกิดแต่เด็กตั้งแต่อยู่นในท้องมารดาจนหลังจากออก จากครรภ์มารดา ได้แก่ ทรางที่เกิดในลิ้น ทรางชุม ทรางไฟ ทรางละอองพระบาท ทรางไฟตัวผู้ ยาแก้ทราง ได้แก่ ยาปราบทวีป ยาไฟประลัยกัลป์ ยาจักรนารายณ์ ยากวาดลิ้นแก้ทราง ยาแก้ไอ แก้ท้องขึ้น ยาแก้ทรางในลิ้น ยาแก้ทรางขโมย ทราง 7 จำพวก ยาแก้เด็กเป็นพยาธิ และกล่าวถึง โรคเกี่ยวกับสตรีตามคัมภีร์พรหม โลหิตระบฐถึงโรคเกี่ยวกับประดุคิตปกติหรือโรคเกี่ยวกับเลือด การประกอบยาชื่อพรหมพักแก้เลือดร้าย ยาบำรุงโลหิตชื่อว่ากำลังราชสีห์ ยาบำรุงธาตุ โรคโลหิต แห่งติดกระดูกสันหลัง ติดอยู่ในท้อง ติดหัวหน้ายาแก้หญิงตกเลือด ยาสุเลือดเน่าน้ำหนองใน ท้อง ยาขับเลือดคนคลอด ยาดับเลือด ยามะ เรียน ยาแก้ระดูขัด ยาแก้โลหิตครั้งในอก

1.3.10 เรื่องย่อตำรายาฉบับนายเชื้อ หนูขุนทะเลโร (ยล.1) ตำรายาฉบับ

นายเชื้อ หนูขุนทะเลโร บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 5 ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ต้นฉบับ ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพสมบูรณ์พอจะศึกษาได้มีตำรับยา ประกอบด้วย ยาแก้ทรางขโมย ยาชะโลมทราง ไฟยาแก้ทรางไฟ ยาแก้เด็กไข้หวัด ยาแก้เด็กไข้ กระหม่อมลม ยาแก้เด็กท้องขึ้น ยาหยอดตาเด็ก ยาแก้ ลงท้องและไอ ยาแก้ไอ ยาแก้ผายเด็ก ยากวาดทราง ยากวาดทรางแดง ต่อจากนั้นได้กล่าวถึงวันเก็บตัว ยาวว่าแต่ละวันมีพิษอยู่ส่วนไหน ของต้น เริ่มจากวันอาทิตย์เข้าพิษอยู่ทั้งต้น สายอยู่ใบ เที่ยงอยู่ราก

คำอยู่เปลือก วันจันทร์เช้า พิษอยู่ราก สายอยู่แก่น เทียงอยู่ใบ คำอยู่เปลือก วันอังคารเช้าพิษอยู่ใบ
 สายอยู่เปลือก เทียงทั่ว ทั้งต้น คำอยู่ราก วันพุธเช้าพิษอยู่ราก สายอยู่ใบ เทียงอยู่เปลือก คำอยู่แก่น
 วันพฤหัสบดี เช้า พิษอยู่แก่น สายอยู่ใบ เทียงอยู่ราก คำอยู่เปลือก วันศุกร์เช้าพิษอยู่ใบ สายอยู่ต้น
 เทียงอยู่เปลือก คำอยู่แก่น วันเสาร์เช้าพิษอยู่ราก สายอยู่ทั่วทั้งต้น เทียงอยู่เปลือก คำอยู่ใบ ยาแก้ดอก
 เลือดลง ท้อง ยาแก้เสลด 2 ตำรับ ยาแก้เด็กกินข้าวไม่ได้ ยาแก้บ้าหมู ยานัดบ้าหมู กล่าวถึงใช้ตาม
 วัน 7 วัน แต่ละวัน ได้ระบุพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นตัวยา และหากไม่รู้ว่ามีวันใดที่ใช้สมุนไพรอีกชนิดหนึ่ง ยา
 รางทาลิ้น ยากวาดทั้งปวง กล่าวถึงกำเนิดทรงต่างๆ ได้แก่ กำเนิดทรงไฟ ทรงชุม ทรง ชุมกระดูก
 ทรงควาย ทรงช้าง ทรงไฟ ทรงขโมย ทรงตกท้อง ทรงขาว ยาต้มแก้ ตานขโมย ยาตานลงท้อง
 ทรงชุม ยากวาดทรง ยาต้มทุเลาแก้ตานขโมย ยาแก้เดือนเด็ก ยาแก้ สานิบาดตัวร้อน 2 ตำรับ ยาแก้
 กุมารไข้ตัวร้อน ยาแก้ทรงขโมย ยาแก้ทรง 3 จำพวก ยาแก้ทรงไฟ ยาชะโลมทรงไฟ ยาแก้
 เด็กไข้หวัด ยาแก้เด็กกระหม่อมลม ยาแก้เด็กท้องขึ้น 2 ตำรับ ยาแก้มุดมียอก ยาหยอดตาเด็ก ยาแก้
 ลงท้องให้โอ ยาแก้เสลดยาตรีชวาสัง ยาแก้ปฐวีธาตุพิการ ยาแก้ปวดศีรษะ ยาแก้วายุธาตุ 6 จำพวก
 ยาแก้ลมต่าง ๆ ยาแก้ปวดมวน ยาบวนปาก ยาต้มแก้ ชัดเบา ยาแก้พอกบวม ยาแก้เส้นพิการ ยาแก้อำ
 พฤษ ยาแก้กระดูกพิการ ยาแก้ม้ามพิการ ยา แก้หิวโหยหาแรงมิได้ ยาแก้ลมและเลือด ยาแก้ฮัมพาด
 ยาแก้สานิบาดจับเส้น ยาแก้ลมชนิดคุณ ยาครอบลม ยาแก้ริดสีดวง ยาแก้เจ็บท้อง ยาแก้ลมจุกอก
 ยาแก้ลงท้อง ยาแก้ระษัย ยาแก้หู หนัก ยาแก้ป่วง ยาแก้ลม ยาแก้ลมจุกอก แก้ปวดท้อง แก้ริดสีดวง
 แก้ลมตื่นตายมือตาย แก้ลม ให้ร้อนไม่รู้สีกตัว ยาแก้สตรีเกิดลูกมียอก ยาแก้สะอึก ยาแก้ลมปัตตะคาด
 ยาแก้ลม ยาแก้ลมชัก ยาแก้ลมตรีสุน ยาแก้ลมมหาสดม ยาแก้ลมธรณีไหว ยาเสียง ยาแก้ริดสีดวง ยา
 แก้วพิษขบ ยาแก้ หืดไอ ยาแก้จุกเสียดขัดระดู ยาแก้ผีเข้า ยาแก้หนองภายใน ยาแก้ลมบาทะชัก ยาแก้
 พยาธิ ยาแก้ลมทั้งปวง ยาแก้สตรีคลอดลูกรกขาดลูกตายในท้อง ยาแก้ลมบ้าหมู มาประกอบหรือ
 ประยู บางส่วนได้ใช้คาถาอาคมประกอบด้วยเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เช่น คาถาพระเจ้า 5 พระองค์
 คาถามะอะอุ และได้บรรยายคัมภีร์ชั้นระวิวงศ์ไว้อย่างละเอียด เป็นต้น ตอนท้ายของตำราฉบับ
 นี้ได้บันทึกบททำขวัญ

2. การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุด พบว่า ตำราแพทย์
 แผนไทย ทั้ง 10 ฉบับ เป็นตำรายาที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทย จำนวน 9 ภูมิ
 ปัญญา ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือบุตร

2.1 ภูมิปัญญาการปรุงยาและการรักษาโรคหลากหลายวิธี โรคแต่ละชนิดจะมีวิธีการรักษาแตกต่างกันไปตามอาการ เช่น ยาต้ม ยาพอก ยาพ่น ยาพอก และ ยาประคบ โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีหลากหลาย หมอผู้รักษาจะเลือกใช้วิธีปรุงยาและวิธีการรักษาโรคให้สอดคล้อง เหมาะสมกับโรคนั้น บางชนิดใช้วิธีปรุงยา และการรักษาเพียงวิธีเดียว แต่โรคบางชนิดจะต้องใช้วิธีปรุงยา และการรักษาหลายรูปแบบ

ตัวอย่างการปรุงยาและการรักษาโรค

1. ยากิน (นธ.2) เป็นวิธีการใช้ยาสมุนไพรทั้งแบบต้มและผงที่ละลายกับน้ำกระสายตามตำรับ “ภาคหนึ่งเล่า ถ้าเริ่มดินหมา ให้เอารากกล้วยปลา แลคองฝนทา เอาใบเปียดขยำน้ำกิน หาย”

2. ยาทา (นธ.2) เป็นการรักษาโดยทาน้ำมันที่แผลเปื่อย “ถ้ามะเริ่มไฟก็ต้มน้ำก็ดีให้เอาซึ่งจั่วเผาไฟให้ไหม้ เอาน้ำมันงาก็ได้ มันพร้าวาก็ได้ ลาย ทา หายแล”

2.2 ภูมิปัญญาการใช้ภาษาถิ่นใต้ เรียกชื่อตัวยา ตำรับยา และชื่อสมุนไพรเป็นการบันทึกภาษาถิ่นใต้ตามสำเนียงพูด ง่ายต่อการสื่อสาร ตัวยานี้เหล่านั้น หมอหรือชาวบ้านพบเห็นหรือนำมาใช้เพื่อการบริโภคในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว เป็นภาษาเฉพาะถิ่นทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายถือได้ว่าการใช้ภาษาถิ่นใต้บันทึกตำรับยาเป็นภูมิปัญญาของคนใต้ ตัวอย่างเช่นยาสาธาบัต รัตดวง หาหิง ลาย สานส้ม ขี้มัน เป็นต้น

2.3 ภูมิปัญญาการบันทึกตำรับยาหลากหลายประเภทในตำราฉบับเดียวกัน เนื่องจากในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นพื้นที่ป่าเขา ที่ราบ แม่น้ำลำคลองและทะเล ภูมิอากาศเป็นแบบมรสุม ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐาน บริเวณนี้เกิดโรคภัยไข้เจ็บที่มีปัจจัยจากสภาพแวดล้อมและแนวทาง

ปฏิบัติทางสุขภาพในชุมชน หมอหรือผู้รู้ในท้องถิ่นจึงได้นำความรู้เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บและตำรับยาแก้หลากหลายประเภทมาบันทึกไว้ในตำราฉบับเดียวกัน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการนำมาใช้ ทำให้ผู้คนรุ่นหลังได้ทราบว่า ในสมัยก่อนพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสมีโรคภัยไข้เจ็บอะไรเกิดขึ้นบ้าง และมีตำรับยาแก้อะไรบ้าง เพื่อให้เกิดประโยชน์ สะดวกในการเลือกใช้รักษาโรคให้ครอบคลุมกับโรคภัยไข้เจ็บในสมัยนั้น ผู้บันทึกตำราจึงได้คัดเลือกตำรายาไว้หลากหลายชนิด เช่น ตำรายาแก้เปื่อย ยาแก้พิษงู ยาแก้โรคลมต่าง ๆ ยาแก้เลือดต่าง ๆ ยาแก้ไข้ร้อน ยาแก้ไข้สันนิบาต ยาแก้คุณต่าง ๆ ยาแก้โรคต่าง ๆ ยาแก้ฝี เป็นต้น ดังตัวอย่างตำรับยาที่ได้ระบุไว้ในตำรา

2.4 ภูมิปัญญาการใช้เวทมนต์คาถาอาคมและอักขรเลขยันต์ เพื่อปลุกเสกตัวยาและการปรุงยาเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธา เป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือชีวิตผู้คนในในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น การกระทำของผีสงนางไม้ การกระทำคุณไสย เป็นต้น ดังนั้น จึงต้องใช้เวทมนต์ คาถา และอักขรเลขยันต์ ประกอบกับยาสมุนไพร เพื่อให้หมอหรือผู้ที่มารับการรักษาเกิดความมั่นใจเป็นขวัญกำลังใจให้กับผู้ป่วย

2.5 ภูมิปัญญาการใช้พืช สัตว์ และวัตถุธาตุ ผสมผสานเป็นตำรับยา วิธีการปรุงยาโดยการใช่วัตถุผสม เช่น ผสมระหว่างพืชวัตถุกับแร่ธาตุ พืชวัตถุ กับสัตว์วัตถุ และผสมพืชวัตถุกับพืชวัตถุด้วยกัน เป็นการ ปรุงยาที่พอจะมีฤทธิ์บำบัดโรคเพื่อให้ยาที่ปรุงมีฤทธิ์ที่จะบำบัดโรคได้ ตัวอย่างเช่น ยาแก้ร้อน ใช้พืชวัตถุผสมกับวัตถุธาตุ ยาแก้สันนิบาตร้อนแรง ใช้พืชวัตถุผสมกับสัตว์วัตถุ ยาแก้มะเรียนเจ็บยก ใช้พืชวัตถุผสมกับพืชวัตถุด้วยกัน

2.6 ภูมิปัญญาการใช้ภาพสัญลักษณ์สื่อความหมาย แสดงถึงภูมิปัญญาทางด้านสื่อสารผ่านรูปสัญลักษณ์เป็นภาพเขียนลักษณะของโรคแบบต่างๆ แทนภาษาตัวอักษร ทำให้ผู้นำไปใช้ช่วยต่อการทำความเข้าใจในการพิจารณาลักษณะของโรคได้เที่ยงตรงและถูกต้องตามความเป็นจริง สามารถตรวจวินิจฉัยโรคเลือกใช้ยารักษาโรคได้ตรงกับโรคนั้นๆ ได้ โดยดูจากภาพประกอบที่ปรากฏอยู่ในตำรา และตรวจวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กัน เช่น จะพบในตำรับยากำเนิดซาง นธ. 3 เป็นต้น

2.7 ภูมิปัญญาการอ้างอิงเทพเจ้า เทวดาอารักษ์ และพระฤๅษีในการรักษาผู้ป่วย โดยการอ้างอิงเวทมนตร์คาถา เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่ายาที่แพทย์ปรุงขึ้นมานี้รักษาโรคให้หายได้สมัยดั้งเดิม ก่อนศาสนาอิสลามจะเข้ามาเผยแพร่ นิยมนับถือบูชาเทพ และเทวดาอารักษ์ของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระกুবเระ พระฤๅษี พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย เป็นต้น ชาวบ้านเชื่อว่ามียุทธิฤทธิ์มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลให้สำเร็จผลทั้งในทางที่ดี และในทางลบแก่ผู้คนได้ หมอในอดีต จึงนิยมอ้างอิงไว้ในตำราแพทย์แผนไทย ในสถานะผู้สร้างตำรา โดยเฉพาะพระฤๅษี ถือเป็นครูหรือพ่อแก่ ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ปรากฏพบหลักฐานในตำราแพทย์แผนไทยประเภทหนังสือบุดในจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาสเป็นจำนวนมาก

2.8 ภูมิปัญญาการนำตำรายาทราง และตำรายาแก้โรคเกี่ยวกับสตรีมาใช้ประโยชน์ ตำรายาทรางเป็นตำราที่ใช้แก้โรคทรางที่เกิดกับทารกตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาและหลังคลอดเป็นเด็กทารกในวัยเยาว์ ซึ่งสัมพันธ์กับยาแก้โรคสตรีที่เกี่ยวกับกระดูกตั้งแต่วัยสาวและการคลอดบุตร มักจะมีปัญหาเกี่ยวกับเลือดเป็นการแก้ปัญหาเพื่อการดูแลสุขภาพของมารดาและบุตร ตัวอย่างเช่นตำรายาที่เกี่ยวข้องกับมารดาและบุตร ยาแก้เลือดร้าย ชื่อว่าพรหมพัก ยาบำรุงโลหิตชื่อว่าการังราชสีห์ เป็นต้น ส่วนโรคทรางที่เกิดแก่เด็กตั้งแต่อยู่ในท้องมารดาจนหลังจากออกจากครรภ์มารดา เช่น ทรางที่เกิดในลิ้น ทรางชุม ทรางไฟ ทรางละอองพระบาท ทรางไฟตัวผู้ และยาแก้ทราง เช่น ยาปราบทวิป ยาไฟประไลก์ลับ ยาจักรนารายณ์ ยากวาดลิ้นแก้ทราง เป็นต้น

2.9 ภูมิปัญญาด้านการพึ่งพาตนเองของผู้คนในอดีต ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประกอบการรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพร และเลือกใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นนำมาปรุงเป็นตัวยาโดยมีสมุนไพรที่เป็นตัวยาหลัก และตัวยาเสริมตามอาการของโรค เช่น พริก ชিং ไพล ดีปลี ขมิ้น อ้อย ย่านาง เจตมูลเพลิง กะเพรา มะกรูด ใบชุมเห็ด ผักตำลึง บอระเพ็ด หาดึง (หาดิงค์) ผักเลี่ยนผี เป็นต้น

ภาพที่ 2 แสดงตัวอย่างหนังสือที่ค้นพบในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัดอุปสงค์ที่ 1 พบว่า วรรณลักษณ์และเรื่องย่อของตำราแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุดจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยตำราแพทย์แผนไทยที่พบในจังหวัดนราธิวาส จำนวน 5 ฉบับ จังหวัดปัตตานี จำนวน 4 ฉบับ และ จังหวัดยะลา จำนวน 1 ฉบับ ต้นฉบับส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษบางฉบับมีอายุกว่า 100 ปี ซึ่งวัดอุปสงค์ได้บอกไว้อย่างชัดเจนว่าบันทึกไว้ให้ ลูกหลานไว้ใช้สืบต่อ ๆ ไป ต้นฉบับส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และครูบาอาจารย์เพื่อใช้ในการดูแลสุขภาพของผู้คนในชุมชนที่อยู่อาศัย และเพื่อเป็น

ประโยชน์แก่สังคมสืบต่อไป จากการศึกษาทั้ง 10 ฉบับ พบว่าหนังสือбудมีรูปแบบเป็นหนังสือбудชาวทั้งหมด มีรูปแบบอักษรที่ใช้ ได้แก่ ปัลลวะ ขอม และไทย ซึ่งใช้ภาษาไทยกลางไทยภาคใต้ บาลี และขอม ผสมผสานระหว่างบทร้อยแก้วและร้อยกรอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฑาทิพย์ ยอดพิจิตร (2543) ทำการศึกษาวิจัยลักษณะอักษรและอักษรวิธีไทยถิ่นภาคใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วง พ.ศ. 2362-2461 จากหนังสือбуд พบว่า ส่วนใหญ่มีรูปแบบเหมือนอักษรไทยปัจจุบันเพียงแต่มีการเขียนแตกต่างกับปัจจุบันเล็กน้อยทางด้านลักษณะของการหมวดหัวอักษรให้ใหญ่ขึ้น การวัดปลายเส้นตัวอักษรให้ยาวขึ้นหรือเฉียงไปข้างหน้าข้างหลัง เชิงตัวอักษรมีการเขียนต่าง ๆ กันหลายแบบ และรูปทรงตัวอักษรมีทั้งมุมมนและมุมเหลี่ยม ส่วนลักษณะอักษรวิธีไทยถิ่นภาคใต้ที่ปรากฏมีหลักเกณฑ์ไม่แน่นอน การเขียนคำมุงที่จะถ่ายทอดจากเสียงพูดที่ใช้กันอยู่เพื่อสื่อความหมายมากกว่าเรื่องความถูกต้องตามหลักเกณฑ์การเขียน จากการเปรียบเทียบลักษณะอักษรไทยถิ่นภาคใต้กับอักษรไทยภาคกลางในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏว่าอักษรไทยถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่มีลักษณะเหมือนอักษรไทยภาคกลาง และจากการเปรียบเทียบลักษณะอักษรวิธีไทยถิ่นภาคใต้กับอักษรวิธี ปัจจุบันปรากฏว่าบางคำมีการบันทึก ตรงกับอักษรวิธีปัจจุบัน และบางคำมีการบันทึกแตกต่างไปจากปัจจุบัน คือ การใช้พยัญชนะสระ และวรรณยุกต์ต่างตัวกับปัจจุบัน พยัญชนะสะกดและพยัญชนะต้นเป็นตัวเดียวกัน มีการใช้อักษรหัน มีการใช้ ห เป็นอักษรนำ และมีการเอาเสียงพยัญชนะสะกดของพยางค์ต้นไปเพิ่มเป็นเสียงควบกล้ำกับพยัญชนะต้น ของพยางค์ที่ตามมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะเด่นของอักษรวิธีไทยถิ่นภาคใต้ นอกจากนื่องานวิจัยของ ณชลกร แสงแก้ว (2552) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบคำเรียกชื่อสมุนไพรในภาคใต้ จากหนังสือбудกับภาษาไทยมาตรฐาน โดยทำการศึกษาชื่อสมุนไพรที่ปรากฏในตำรายาหนังสือбуд จำนวน 10 เล่ม ได้คำเรียกชื่อสมุนไพรที่นำมาศึกษา จำนวน 86 ชนิด รวม 141 คำ ผลการศึกษาเปรียบเทียบคำเรียกชื่อสมุนไพรในหนังสือбудกับภาษาไทยมาตรฐาน พบประเภทของคำ 4 คำ 4 กลุ่ม คือ จำนวนรูปคำเรียกชื่อ สมุนไพร พบคำจำนวน 1 รูปคำมากที่สุด จำนวนพยางค์ของคำเรียกชื่อสมุนไพร พบคำจำนวน 2 พยางค์มากที่สุด ลักษณะเสียงของคำเรียกชื่อสมุนไพร พบประเภทของลักษณะเสียง 14 ประเภท ลักษณะรูปคำของคำเรียกชื่อสมุนไพร พบลักษณะรูปคำ 24 ประเภทผลการศึกษาประวัติความเป็นมาของคำเรียกชื่อสมุนไพร พบประเภทของประวัติความเป็นมาของคำ 9 ประเภท คือ คำที่มาจากลักษณะทางพฤกษศาสตร์ คำที่มาจากลักษณะทางพฤกษศาสตร์และสรรพคุณ คำที่มาจากสรรพคุณ คำที่มาจากความเชื่อและลักษณะการเกิด คำที่มาจากลักษณะการเกิดคำที่มาจากลักษณะทางกายภาพ คำที่มาจากถิ่นกำเนิด คำที่มาจากเรื่องเล่า คำที่มาจากวิธีใช้ พบคำเรียกชื่อสมุนไพรที่มาจากลักษณะทางพฤกษศาสตร์มากที่สุด ผลการศึกษาการใช้สมุนไพรภาคใต้ที่สะท้อนวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น พบว่า การใช้สมุนไพรมีส่วนเกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่การเกิด แก่ เจ็บ ตาย และมักจะปรากฏควบคู่ไปกับประเพณีและความเชื่อเสมอ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ตำราจากหนังสือбудั้งจังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส ทั้ง 10 ฉบับที่ค้นพบเป็นตำรายาที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทย จำนวน 9 ภูมิปัญญา ได้แก่ (1) การปรุงยาและการรักษาโรคหลากหลายวิธี (2) การใช้ภาษาถิ่นใต้ (3) การบันทึกตำรับยาหลากหลายประเภทในตำราฉบับเดียวกัน (4) การใช้เวทมนต์คาถาอาคมและ อักษรเลขยันต์ (5) การใช้พืชวัตถุ สัตว์วัตถุและธาตุวัตถุ (6) การใช้ภาพสัญลักษณ์สื่อความหมาย (7) การอ้างอิงเทพเจ้า เทวดาอารักษ์และพระฤๅษีในการรักษาผู้ป่วย (8) การนำตำรายาทราง และ ตำรายาแก้โรคเกี่ยวกับสตรีมาใช้ประโยชน์ (9) การพึ่งพาตนเองของผู้คนในอดีต ที่แสดงให้เห็นถึง ความพยายามในการดำรงชีวิตที่มีความกลมกลืนกับบริบทและสภาพแวดล้อมที่ต้องพึ่งพาอาศัย ธรรมชาติ โดยการใช้พืชผักสมุนไพรในการดูแลรักษาสุขภาพ อันนำไปสู่การสร้างคติความเชื่อสิ่งเหนือ ธรรมชาติเพื่อให้ผู้คนในยุคนี้ได้อนุรักษ์และเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภาพร วิสุงเร และคณะ (2563) ศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจาก หนังสือสมุดไทยของหมอฟันบ้าน จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า จากการศึกษาเชิงเอกสารจากหนังสือ สมุดไทยของหมอฟันบ้าน สมจิตร เพชรเกิด กล่าวถึงกลุ่มโรคและอาการที่ปรากฏตำรับยา การใช้ สมุนไพรจำพวกพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ พิภักทยา วิธีการปรุงยาและวิธีการใช้ยาและการใช้น้ำ กระสายยา บันทึกจากหนังสือสมุดไทยของหมอสมจิตร เพชรเกิด นอกจากนี้ ปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ประภท จิตต์อำมาตย์ (2565) ได้ทำการศึกษาการปรีวรรตตำรายาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน อีสาน: กรณีศึกษาคัมภีร์ใบลานของหมอฟันบ้าน พิมพ์ แก้ววิเศษ ผูกที่ 2 พบว่า ในคัมภีร์ใบลานนี้มี ตำรับที่ใช้บำบัดอาการของโรคและวิธีการบำบัดโรค จำนวน 51 ตำรับ วิธีการปรุงยา 26 วิธี ส่วนมาก เป็นตำรับยารักษาอาการไข้ที่มีลักษณะผื่นต่าง ๆ 19 ตำรับกลุ่มโรคระบบทางเดินอาหาร 12 ตำรับ กลุ่มโรคระบบไหลเวียนเลือด 9 ตำรับ และกลุ่มโรคอื่นๆ 11 ตำรับ ในคัมภีร์ใบลาน มีเภสัชวัตถุ 202 ชนิดแบ่งเป็นพืชวัตถุ 186 ชนิด ธาตุวัตถุ 9 ชนิด และสัตว์วัตถุ 7 ชนิด และมีการตั้งคานยาบูชาครู การใช้ คาถาในรักษาผู้ป่วยร่วมด้วย โดยสรุป คัมภีร์ใบลานอีสานแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของหมอฟันบ้าน ที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วยเป็นการดูแลแบบองค์รวม ทั้งทางด้านกายและทางจิตใจ และสามารถนำไปใช้ ต่อ ยอดองค์ความรู้และถ่ายทอด ให้แก่นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ได้ใช้ดูแลสุขภาพในเบื้องต้น ได้ และยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านไม่ให้สูญหายไป อีกทั้ง ชินวัฒน์ เกลิมรัมย์ และ สุทธิรา เซดลัด (2563) ศึกษาเวชกรรมพื้นบ้านในเอกสารใบลานอีสาน: กรณีศึกษาโรคผิวหนัง พบว่า เวชกรรมพื้นบ้านที่ค้นพบในเอกสารใบลานอีสาน: กรณีศึกษาโรคผิวหนังนั้นสามารถจำแนก กลุ่มโรคได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มความผิดปกติของผิวหนังและเนื้อเยื่อ และกลุ่มไข่ออกผื่น รวม 22 โรค รวบรวมตำรับยาได้ทั้งสิ้น 415 ตำรับ โรคที่รวบรวมตำรับยาได้มากที่สุดคือ ผิวน้ำอักเสบ (Dermatitis) จำนวน 63 ตำรับ รวบรวมเภสัชวัตถุได้ทั้งสิ้น 454 ชนิด แบ่งเป็น พืชวัตถุ 389 ชนิด (พืช 385 ชนิดและเห็ด 4 ชนิด) สัตว์วัตถุ 48 ชนิด และธาตุวัตถุ 17 ชนิด โดยรสขมเย็นเป็นรสยาของ พืชสมุนไพรที่มีการใช้มากที่สุด (31.44%) น้ำกระสายยาที่มีการใช้มากที่สุด คือ น้ำฝน วิธีการเตรียมยา

ที่นิยมใช้มากที่สุด คือ การฝนด้วยหิน (48.30%) และการกินเป็นวิธีการใช้ยาที่พบมากที่สุด (57.18%) ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของหมอพื้นบ้าน หรือได้เรียนรู้สืบทอดมา โดยมีแนวทางเวชปฏิบัติในการรักษาโรคผิวหนังแต่ละประเภทด้วยการใช้ตำรับยาสมุนไพรตามการวินิจฉัยจากสาเหตุและลักษณะอาการของโรค เช่นเดียวกับ จันทร์ทิวา เจียรณัย และคณะ (2556) ได้ทำการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร โดยได้ทำการศึกษาสมุนไพร จำนวน 108 ชนิด ในพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง พบว่า ข้อดีของการใช้การแพทย์แผนไทย คือ 1) เป็นการดูแลโดยองค์รวม ยกตัวอย่างการใช้สมุนไพรในสถานพยาบาลที่ภาคอีสาน เป็นการดูแลโดยพระและอาสาสมัคร พยาบาลและแพทย์ ร่วมกับการใช้สมุนไพร โดยใช้กำลังใจและจิตใจที่ดีเข้าร่วมการให้บริการแก่ผู้ป่วย 2) เป็นการรักษาที่เสียค่าใช้จ่ายน้อยประหยัดงบประมาณการเสียดุลของรัฐในการนำเข้ายา 3) หาได้ในท้องถิ่นไม่จำเป็นต้องหาซื้อ และ 4) เป็นการรักษาตามธาตุมากกว่าตามระบบอวัยวะ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการวิจัยในครั้งนี้ทำให้เกิดองค์ความรู้ ซึ่งการศึกษากฎมิตินโยบายการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือชุด จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งประกอบด้วย 9 ภูมิปัญญา ได้แก่ (1) การปรุงยาและการรักษาโรคหลากหลายวิธี (2) การใช้ภาษาถิ่นใต้ (3) การบันทึกตำรับยาหลากหลายประเภทในตำราฉบับเดียวกัน (4) การใช้เวทมนต์คาถาอาคมและอักขรเลขยันต์ (5) การใช้พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ (6) การใช้ภาพสัญลักษณ์สื่อความหมาย (7) การอ้างอิงเทพเจ้า เทวดาอารักษ์และพระฤๅษีในการรักษาผู้ป่วย (8) การนำตำรายาทราง และตำรายาแก้โรคเกี่ยวกับสตรีมาใช้ประโยชน์ และ (9) การพึ่งพาตนเองของผู้คนในอดีตนั้น ได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาการจัดการชีวิตของคนในท้องถิ่นภาคใต้ยุคอดีต ด้านการดูแลร่างกาย การจัดการอารมณ์ การจัดการสื่อสาร และการจัดการพิธีกรรม

1. การดูแลร่างกาย เป็นวิธีการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บชนิดต่าง ๆ โดยการเริ่มต้นจากการจัดการเมนูอาหาร โดยเมนูอาหารท้องถิ่นทางภาคใต้นั้นจะมีส่วนผสม เช่น พริก พริกไทดำ ข่า ตะไคร้ ขมิ้น หอม กระเทียม เป็นต้น ซึ่งส่วนผสมเหล่านี้มีสรรพคุณทางยา รักษาโรคชนิดต่างๆ ภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บตั้งแต่ต้นทาง นอกจากนี้ยังมีการดูแลรักษาร่างกายด้วยวิธีการนวดแผนไทย การจับเส้น ตอกเส้น แก้อาการปวดเมื่อยทางร่างกาย รวมถึงการผลิตยาสมุนไพรแบบทานเพื่อรักษาโรค ถือได้ว่าผู้คนในชุมชนท้องถิ่นภาคใต้นั้นมีรูปแบบการจัดการชีวิตตนเองมาก่อนที่จะมีการแผ่ขยายอิทธิพลทางการแพทย์ตะวันตก

2. การจัดการอารมณ์ เป็นวิธีการดูแลสุขภาพจิตของคนในชุมชนท้องถิ่นภาคใต้ยุคอดีต โดยรูปแบบการดูแลสุขภาพจิตนั้นจะใช้หลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และใช้งานศิลปะเป็นเครื่องจรรโลงจิตใจ ป้องกันอาการซึมเศร้า ภาวะแห่งความเครียด

3. การจัดการสื่อสาร เป็นการใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสาร รวมถึงการใช้ภาษาท้องถิ่นภาคใต้ โดยการสื่อสารนั้นมีทั้งรูปแบบการสื่อสารด้วยรายลักษณ์อักษร การวาดภาพสัญลักษณ์ การแสดงทางกาย เป็นต้น

4. การจัดการพิธีกรรม เป็นวิธีการขั้นตอนพิธีกรรมทางศาสนา และวิธีการของหมอพื้นบ้าน การใช้เวทมนต์คาถาอาคม และอักขรเลขยันต์ เพื่อปลุกเสกตัวยา และการปรุงยา สร้างความน่าเชื่อถือ ศรัทธา หรือผู้ป่วยเชื่อมั่นว่ายาที่หมอปรุงให้ และปลุกเสกด้วยเวทมนตร์คาถาแล้วจะสามารถรักษาโรค หรืออาการป่วยไข้ให้หายได้เป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือชีวิตผู้คนในภาคใต้

สรุป

การศึกษานโยบายการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือбудจังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส พบว่า ต้นฉบับส่วนใหญ่มาจากบรรพบุรุษบางฉบับมีอายุกว่า 100 ปี เป็นหนังสือбудชาวทั้งหมด อักษรที่ใช้เป็นอักษรปัลลวะ ขอม และไทย ใช้เป็นภาษาไทยกลางไทยภาคใต้ บาลี และขอม ผสมผสานระหว่างบทร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยการบันทึกองค์ความรู้ภูมิปัญญา การดูแลร่างกาย การจัดการอารมณ์ การจัดการสื่อสาร และการจัดการพิธีกรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ควรส่งเสริมบทบาทบุคลากรทางการศึกษาต่อการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย และหาแนวทางการศึกษาวิจัยนำไปสู่การจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนบรรจุในระดับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย

1.2 ควรส่งเสริมให้บุคคลในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยที่ยังหลงเหลืออยู่ทำการวิจัยเรื่องของชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาค้นคว้าการแพทย์แผนไทยในลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ท้องถิ่น เอกลักษณ์การแพทย์แผนไทยที่โดดเด่นของจังหวัดชายแดนภาคใต้

2.2 ควรศึกษาพืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณเป็นยาที่ปรากฏในตำราแพทย์แผนไทยเพื่อการใช้ประโยชน์ทางการแพทย์พื้นบ้านโดยผ่านการวิเคราะห์ทดลองด้วยยาสำคัญพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อการรักษาโรคบรรจู่เป็นการแพทย์แผนปัจจุบันได้ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กิตติ สมบัติ, นงพรรณ พิริยานพวงศ์ และ สายันต์ อาจนรงค์. (2546). ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพของตนเองของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้(รายงานวิจัย). สงขลา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่.
- กองแก้ว วีระประจักษ์. (2545). สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- จันทร์ทิวา เจียรณัย, ณัฐริดา เพชรประไพ, นริลักษณ์ สุวรรณโณบล และ ศรัณญา จุฬาริ. (2556). การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร(รายงานวิจัย). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- จุฑาทิพย์ ยอดพิจิตร. (2543). วิเคราะห์ลักษณะอักษรและอักขรวิธีไทยถิ่นภาคใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วง พ.ศ. 2362–2461 จากหนังสือбуд(วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. (2556). ตำราฉบับนายเมือง บกเขาแดง อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส. ในบรรณนิทัศน์ ตำราการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือбуд. โครงการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้ จากหนังสือбудและหมอพื้นบ้าน. สถาบันทักษิณคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยทักษิณ และมูลนิธิสุขภาพไทย.
- ชินพัฒน์ เณสิมรัมย์ และ สุทธิรา เซดลัด. (2563). เวชกรรมพื้นบ้านในเอกสารโบราณอีสาน: กรณีศึกษาโรคผิวน้ำ. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 39(4), 457–471. สืบค้นจาก <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/scimsujournal/article/view/207240>
- ณชลกร แสงแก้ว. (2552). ศึกษาเปรียบเทียบคำเรียกชื่อสมุนไพรในภาคใต้จากหนังสือбудกับภาษาไทยมาตรฐาน(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปิยาภรณ์ แสนศิลา และ ประช จิตต์อำมาตย์. (2565). การปริวรรตตำรายาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิลอีสาน: กรณีศึกษาคัมภีร์ไบเบิลของหมอพื้นบ้านพิมพ์ แก้ววิเศษ ผูกที่ 2. วารสารหมอยาไทยวิจัย, 8(2), 147–160. สืบค้นจาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/ttm/article/view/257648>

- พิทยา บุษรรัตน์ และ รัชการ วิชชุรังศรี. (2556). ดำรงฉบับนายขวัญทอง จันทระประดิษฐ์ อำเภอบางปะนาเระ จังหวัดปัตตานี. ในบรรณนิทัศน์ตำราการแพทย์แผนไทยภาคใต้จากหนังสือbud. โครงการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยภาคใต้ จากหนังสือbudและหมอบ้าน. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, มุลนิธิสุขภาพไทย.
- วิโรจน์ มุมานะจิตต์ และ บุญเชิด หนูอิม. (2559). การฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านไทยชลบุรี. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 24(46), 147–170. สืบค้นจาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/68660>
- สถาบันการแพทย์แผนไทย. (2554). ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยใกล้ตัว. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานพัฒนาวิชาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.
- สุภาพร วิสูงเร, กัญญารัตน์ เดือนหงาย, ศุมาลีน ดีจันทร์, นวรัตน์ มีชัย, ผกามาต ประระทั้ง และ มงคล นราศรี. (2563). การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหนังสือสมุดไทยของหมอบ้านจังหวัดเพชรบูรณ์. วารสารรัชต์ภาคย์, 14(34), 44–53. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/RJPJ/article/view/234295>
- สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์, พนม สุขจันทร์, จารุวรรณ ประดับแสง และ สมนึก ลิ้มเจริญ. (2558). พิษสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์, 5(4), 14–27. สืบค้นจาก <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/pnujr/article/view/53785>
- สุทธิ เทพสุริวงศ์. (2563). ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยของหมอบ้านในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต, 8(1), 238–249. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JCDLQ/article/view/244602>
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. (2552). คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.